

Staats- en natievorming in de tijd van Lodewijk Napoleon

Nederland als 'objet de désir'¹

ANNIE JOURDAN

In juni 1806 gebombardeerd tot koning van Holland, waar hij eerst niets voor voelde, werd Lodewijk Napoleon vier jaar later gedwongen om afstand te doen van zijn troon. Op St. Helena karakteriseert Napoleon de houding van zijn jongere broer als volgt: '... l'esprit de Louis est porté à la bizarrerie et a été gâté encore par la lecture de Jean-Jacques. Courant après une réputation de bienfaisance et de sensibilité, incapable par lui-même de grandes vues, susceptible tout au plus de détails locaux, Louis ne s'est montré qu'un roi préfet'.² Sindsdien heeft de Franse historiografie dit strenge oordeel klakkeloos overgenomen en is er op dit punt nog steeds niets veranderd.³ Gemeten aan de genialiteit van Napoleon zou Lodewijk verbleken door zijn melancholie, zijn onbekwaamheid en zijn middelmatigheid. Deze beweringen moeten getoetst worden aan de hand van het beleid dat Lodewijk in Nederland ingevoerd heeft en van de moeilijkheden waar hij tijdens zijn koningschap tegen aan liep. Daarvoor is het noodzakelijk om de buitenlandse politiek van Napoleon, met name ten opzichte van Nederland, alsmede de relatie tussen de twee broers te bestuderen. Want, net zoals zijn andere broers en zusters, was Lodewijk afhankelijk van de Napoleontische koers. De vraag is zelfs of hij ook maar enige kans van slagen had en of iemand anders het verder gebracht zou hebben. Daarom wordt hier uitgebreid gekeken naar de obstakels die Lodewijk moest overwinnen, wilde hij een echte koning van Holland worden en blijven. Niet alleen komt daarmee het eerste koningschap van het moderne Nederland beter voor het voetlicht, maar ook de politieke verwachtingen van die tijd, met name waar het gaat om staats- en natievorming.

¹ Deze woorden (Nederland als object van verlangen – 'objet de désir') zijn van Lodewijk zelf. H. Colenbrander, *Gedenkstukken der algemeene geschiedenis van Nederland* (21 dln., Den Haag 1905-1922) V, 529.

² Baron du Casse, *Les rois, frères de Napoléon* (Paris 1883), 86-90.

De stichting van het koninkrijk Holland

Na het legendarische gevecht bij Austerlitz op 2 december 1805 is Napoleon op het hoogtepunt van zijn carrière. De daarop volgende periode laat duidelijk zien wat hem dan bezield. Door, tussen februari en maart 1806, zijn broer Jozef tot 'koning van Napels' te benoemen en zijn zwager Murat tot 'groothertog van Kleef en Berg', begint hij vorm te geven aan zijn zogenaamde 'federatieve stelsel'.⁴ Ondertussen heeft de Franse keizer zich tot koning van Italië verklaard en is hij in Milaan gekroond. In februari 1806 meldt hij ook nog aan Jozef dat hun jonge broer Louis koning van Holland 'zou kunnen' worden. Op 30 maart is Napoleon vastbesloten, maar moet hij de Nederlanders nog overtuigen dat deze beslissing voor hun vaderland gunstig is. Er valt trouwens weinig te kiezen: het is een koning of de inlijving, aldus Napoleon. In mei van hetzelfde jaar wordt het Verdrag van Parijs gesloten. Volgens dit verdrag is het tijd de zwakke Nederlandse natie te versterken. Daarvoor krijgt zij een erfelijke prins, die de nationale verzoening zal bevorderen en de nationale welvaart laten opbloeien. Het idee is dus Nederland sterker te maken, zodat het als een volwaardig land kan functioneren en weerstand bieden tegen de gemeenschappelijke vijand.⁵ Daarbij wordt duidelijk gemaakt dat Louis de constitutionele wetten en de vrijheden van 1805 zal handhaven: de monarchie zal een constitutioneel regime zijn, 'geënt' op de republiek. Verder stelt de keizer zich garant voor de onafhankelijkheid van het land, terwijl er in artikel 10 nog gespecificeerd wordt dat er een handelsverdrag tussen beide mogendheden getekend zal worden.⁶

Met dit Verdrag van Parijs als uitgangspunt, dat de belangrijkste beginselen (waaronder de gelijkheid) van de Bataafse revolutie bevestigt en de nationale symbolen (taal, religie, munten, vlag en wapens) van de Nederlanders beschermt, is te verwachten dat de monarchie zonder veel tegenstand zal worden geaccepteerd. De enige verandering is immers een éénhoofdige macht aan het roer, en dit heeft Nederland eigenlijk al sinds de vorige regering van Schimmelpenninck (1805-1806) gekend. Het echte verschil bestaat er uit dat het om een Franse koning gaat. Zal deze wel 'acclimatiseren?', schrijft Canneman ironisch aan minister Gogel. Weldra blijkt dat daar het probleem niet ligt.⁷

3 Zie bijv. J. Tulard, *Dictionnaire Napoléon* (Paris 1987), 1090-1091. F. Masson, *Napoléon et sa famille* (Paris 1897) I, 176.

4 Zo noemt Schimmelpenninck al in februari 1806 de buitenlandse politiek van Napoleon. L. de Gou, *De Staatsregeling van 1805 en de Constitutie van 1806* (Den Haag 1997), 399. Lodewijk was het fundamenteel oneens met de poging van Napoleon om Europa te 'denationaliseren'.

5 F. Rocquain, *Napoléon et le roi Louis*, (Paris 1875), 302 e.v. (verslag van Parijs van 24 mei 1806). Zie voor de reactie van C.H.VerHuell over de door Napoleon aangeboden keuze De Gou, *Staatsregeling* (noot 4), 434: 'Het onderscheid is om gevild of gehangen te worden. Het een is wat minder ellende dan het ander, het is alle beide verderf'.

6 Napoleon zou dit verdrag verraden. Er komt geen handelsverdrag en de onafhankelijkheid is steeds in gevaar – tot aan de uiteindelijke inlijving van juli 1810.

7 Canneman was een medewerker van I.J.A. Gogel en werkzaam bij Financiën. Colenbrander, *Genestukken* (noot 1) V, 647, noot 2. Zie hiervoor de bijdrage van W. Velema.

Nationaliserend koningschap

Dat de Franse Revolutie grote veranderingen in het nationale gevoel en in de ideeën over staatsvorming en staatsbestel heeft bewerkstelligd, wordt duidelijk als men ziet hoe Louis Bonaparte, nu Lodewijk I geworden, meteen zijn best doet om zijn onderdanen te overtuigen dat hij een constitutionele en nationale koning zal zijn.⁸ Nauwelijks heeft hij de troon bestegen of hij ontplooit allerlei initiatieven ten gunste van de Nederlandse natie. Eerst wil hij alles over zijn nieuwe vaderland weten; hij laat rapporten opstellen over kunst en wetenschap, over landbouw en religie, over handel en financiën. Daarvóór had hij zich al laten informeren over de aanzienlijke families, die zich door hun verdiensten en hun 'moraliteit' zouden onderscheiden en uit wier midden hij zijn hof zou kunnen samenstellen.⁹ Bij zijn feestelijke intocht in Den Haag op 23 juni 1806 is er dan ook een grote toeloop van adellijke figuren, die sinds 1795 onzichtbaar waren geworden. Voor deze toekomstige hovelingen en zijn militaire garde wil de koning een ridderorde stichten: de Orde van de Unie. Daartoe doet hij al op 2 juli 1806 een voorstel. Net zo belangrijk vindt hij zijn kroning. Een koning moet immers gekroond worden, wil hij echte legitimiteit uitsralen. Over deze wensen is zijn grote broer niet erg enthousiast. Dat zijn 'bagatellen', waarover rustig nagedacht moet worden.¹⁰ Wél belangrijk en urgent zijn de financiën, het leger en de vloot die georganiseerd dienen te worden. Zo moet Vlissingen constant beschermd worden tegen de Engelsen.¹¹ Ondanks de afkeuring van de keizer begint Lodewijk toch met het ontwerpen van zijn Orde, die hij niet exclusief ziet als een militaire of aristocratische onderscheiding, maar ook als een teken van verzoening rondom de troon. In zijn laatste versie van 1807 staat dan ook op de penning: 'Eendracht maakt macht', een oude republikeinse spreuk die Nederland langer kende. Als je Lodewijk mag geloven, is het zijn bedoeling daarmee de verdiensten van standen en rangen te onderscheiden – zoals Napoleon het in Frankrijk geprobeerd heeft. Maar in werkelijkheid en anders dan bij het *Légion d'honneur*, dat betrekkelijk democratisch is,¹² wordt niet iedereen met Lodewijks prestigieuze decoratie beloond

8 Bijna alle theoretici over het nationalisme beginnen hun betoog met de Franse Revolutie. Hobsbawm, Gellner, Breuille, Reynolds zien deze als een breuk in het traditioneel nationaal denken. Daarmee ontstaat de moderne natie. Een recent overzicht daarover: L. Scales & O. Zimmer (eds.), *Power and the Nation in European History* (Cambridge 2005).

9 L. Bonaparte, *Documens historiques et réflexions sur le gouvernement de la Hollande* (3 Vol., Paris 1820) I, 72-74. Aan zijn hof werden vooral adellijke figuren geïntroduceerd. Volgens Dupont Chaumont, Frans agent in Nederland, zou dit te wijten zijn aan VerHuell en aan Van der Goes. Napoleon was het daarmee principieel oneens; hij herinnerde Lodewijk eraan dat de beste vrienden van Frankrijk te vinden waren onder de zogenaamde 'Jacobijnen', Colenbrander, *Gedenkstukken* (noot 1) V, 20 en Rocquain, *Napoléon* (noot 5), 111. Voor de verslagen die Lodewijk bestelde, zie Colenbrander, *Gedenkstukken* (noot 1), 215-225.

10 Zie hier de bijdrage van J. Gabriëls (over de liefde van Lodewijk voor militaire 'parade').

11 Rocquain, *Napoléon* (noot 5), 15-16. Over de kroning zei Napoleon dat Lodewijk tot de algemene vrede zou moeten wachten, *ibid.* 24.

12 Onder de ridders van het *Légion d'honneur* waren er allerlei beroepen vertegenwoordigd: kunstenaars, hoge en minder hoge militairen, agenten, prefecten, gedeputeerden en priesters. Wel waren er on-

en zijn de (zeer dure) grootkruizen het privilege van de rijken en de aanzienlijken, want zij moeten zelf voor de kosten opdraven.¹³ Dit is maar een voorbeeld van de vele pogingen van Lodewijk om iets te bedenken waardoor er een zekere eensgezindheid tussen de Nederlanders en de koning zou kunnen ontstaan. Verder wil hij zijn geboortedag tot een nationaal feest uitroepen en weldra van zijn paleis het centrum van de hoofdstad maken. Dit alles spreekt boekdelen over zijn streven om zijn regering 'nationaal' te maken.¹⁴

Natuurlijk is hij niet alleen met symbolische maatregelen bezig. De materiele hervormingen krijgen ook zijn aandacht. Daarvoor zorgt met name de minister van Financiën, Isaac Gogel, die sinds 1798 bezig is het belastingstelsel te moderniseren en te vereenvoudigen. Tot 1809 heeft de minister alle moeite gedaan om de koning te overtuigen van het nut daarvan; soms met succes, meestal tevergeefs.¹⁵ Daarnaast wenst Lodewijk ook een duidelijk en jaarlijks budget en een vermindering van de nationale schuld. Het laatste valt moeilijk te verwzenlijken en is zelfs in strijd met al de projecten die de koning wil uitvoeren – en niet te vergeten met de nodige reorganisatie van de vloot en het vormen van een nationaal leger.

Alle verslagen die over de toestand van de natie worden gepubliceerd, worden door de koning bestudeerd en de beslissingen daarover worden met de Staatsraad overlegd. Dat geldt voor de handel en voor de landbouw, voor de industrie en voor de veiligheid. Zo tracht Lodewijk de nationale nijverheid te stimuleren door middel van jaarlijkse tentoonstellingen. Langzamerhand begrijpt hij ook hoe belangrijk het Departement van Waterstaat is voor de toekomst van het koninkrijk. In 1809 worden dijken versterkt en polders drooggemaakt. Als in de lente 1807 zijn oudste zoon aan de kroep overlijdt, krijgt de nationale gezondheid meer aandacht en worden er pogingen ondernomen om de hygiëne te verbeteren. Daarnaast probeert de koning de Nederlanders te overtuigen om zich in te laten enten tegen ziektes.¹⁶ In de hoofdstad wil hij fontein en parken aanbrengen om de lucht te zuiveren, terwijl gepland wordt het stilstaande water van de grachten te laten stromen.

der de 38.000 gedecoreerden slechts 1400 burgers. De meesten waren militairen, zie J. Tulard, *Napoléon et la noblesse d'Empire* (Paris 1979).

13 Napoleon beweerde dat het *Légion d'honneur* geen ridderorde was en mocht zijn; het idee van een ridderorde vond hij belachelijk. Anders dan Hortense, Joséphine en Louis, was Napoleon niet zo verzot op de Troubadourmode, die aan de middeleeuwen en de vroegere ridders refereerde, zie G. Sanders, 'De ridderorden van Lodewijk Napoleon', *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 56 (2006). De kosten voor de ketens van de grootkruizen bedroegen 1575 gulden en de ridders moesten deze voor eigen rekening laten maken. Zie Sanders over het geval van bootsman Jan van den Berg, wiens stand te laag geacht werd voor de orde van de Unie en die 'per ongeluk' gedecoreerd was. Hij moest zijn onderscheiding teruggeven, zie O. Schutte, *De Orde van de Unie*, (Zutphen 1985), 19. Voor de onderofficieren en de minderen werden in 1808 twee medailles voor dapperheid ingesteld. Dertien van hen werden daarmee gedecoreerd.

14 Zie zijn brief van 22 februari 1807 in Rocquain, *Napoléon* (noot 5), 93.

15 Colenbrander, *Gedenkstukken* (noot 1) V, 499. Gogel geeft aan waarom hij ontslag neemt en laat duidelijk aan de koning weten dat hij zich niet genoeg door hem gesteund voelt. Zie over Gogel de bijdrage van W. Fritschy, en J. Roelevink over Lodewijk als wetgever en uitvoerder. Over de problemen die Gogel ontmoet: L.G.J. Verberne, *Gogel en de Uniteit*, (Nijmegen/Utrecht 1948).

16 A. Dubosq, *Louis Bonaparte en Hollande d'après ses lettres* (Paris 1911), 245.

Ook tegen de religieuze tweedracht neemt hij maatregelen. Hij nodigt de gelovigen uit zich met elkaar te verzoenen, waarbij ze gelijke rechten krijgen. Katholieken en protestanten moeten hun kerkgebouwen met elkaar delen.¹⁷ Dit was een revolutionair streven geweest en een revanche van katholieken en dissidenten tegen het heersende (gereformeerde) geloof. Een andere revolutionaire wens die nog op voltooiing wachtte betreft het tot stand brengen van wetboeken. Al in de Grondwet van 1798 was de intentie verwoord om een Burgerlijk- en een Strafrechtelijk Wetboek in de republiek in te voeren, maar de werkzaamheden van de daarmee belaste commissies waren op niets of bijna niets uitgelopen. Onder de autoritaire leiding van Lodewijk worden deze wetboeken vrij snel afgerond¹⁸ en al vóór de inlijving van 1810 gedeeltelijk ingevoerd. Deze hebben als voordeel dat er éénzelfde wet geldig is voor het hele volk en dit werkt natuurlijk 'nationaliserend'.

Lodewijk bemoeit zich ook met de culturele instellingen. Evenals zijn broer, die hem trouwens opgeleid en opgevoed had, is hij zich ervan bewust dat kunst en wetenschap van wezenlijk belang zijn voor de reputatie en welvaart van een natie en voor de verlichting van allen.¹⁹ Dit wordt dan ook een staatsaangelegenheid. Daarom besluit Lodewijk een prachtig Paleis van Kunsten en Wetenschappen te Amsterdam op te richten, waar het Koninklijk Instituut, de Koninklijke Bibliotheek, het Koninklijk Museum, de Tekenenacademie en Beeldengalerij verenigd zullen worden. Waarschijnlijk zou op dezelfde plek het nieuwe Koninklijk Paleis gebouwd worden.²⁰ Deze plannen van 1809 doen denken aan die van Napoleon uit 1812, als Pierre Fontaine, de officiële architect, de keizer ervan overtuigt om een groot architecturaal ensemble aan het paleis voor de koning van Rome toe te voegen.²¹ Maar dit keer blijkt Lodewijk, die zo vaak zijn keizerlijke broer naäpt, hem vóór te zijn. Hetzelfde geldt enigszins voor de herbouw van Leiden: daar wil Lodewijk immers een universiteit en een kazerne – hoe vreemd deze combinatie voor ons ook is.²² Voor de locatie aan de voet van de heuvel van Chaillot, de beoogde plaats van het paleis van de koning van Rome, bedenken Fontaine en Napoleon dezelfde combinatie. In beide gevallen zijn de plannen niet uitgevoerd, maar ze zeggen wel heel veel over de voor het Napoleontische regime kenmerkende militarisering van de samenleving.

17 Over stad en hygiëne, zie E. Starkenburg, 'De ambities van Lodewijk Napoleon ten aanzien van de modernisering van het Koninkrijk Holland' en over de kerken, T. v.d. Dunk, 'Lodewijk Napoleon en de bouwkunst', beide in het te verschijnen *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 56 (2006).

18 Zie hiervoor de artikelen van Maarten van Boven en van Peter van den Berg.

19 Daarover meer in: A. Jourdan, *Napoléon. Héros, Imperator, Mécène* (Paris 1998).

20 Lodewijk had gepland om een nieuw paleis te laten bouwen. Het Paleis op de Dam bood te weinig comfort. Dat hij zijn nieuwe paleis bij het Paleis van de Kunsten zou bouwen wordt gesuggereerd door de plannen van Napoleon zelf en door de Franse architectonische cultuur. Zie verder daarover het artikel van E. Starkenburg, 'De ambities van Lodewijk Napoleon' (noot 17), en Colenbrander, *Gedenkstukken* (noot 1) V, 468 (12 januari 1809).

21 Jourdan, *Napoléon* (noot 19), 193-194. De 'roi de Rome' was de zoon van Napoleon en Marie-Louise.

22 Daarover, J. Heijenbrok, 'De herbouwplannen na de Leidse buskruitramp, 1807-1809', *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 56 (2006).

De verlichting van allen, dat was ook en nog meer zelfs de taak van het onderwijs. Op dit gebied had de Bataafse revolutie al wat bereikt, zeker wat betreft het lager onderwijs. Minder aandacht was geschonken aan het hoger onderwijs en Lodewijk ziet in de verbetering daarvan een niet onbelangrijke koninklijke taak. De commissie die daarmee belast wordt ontwerpt een structuur waarin ook rekening wordt gehouden met een 'tweede of middelbaar onderwijs', dat een schakel tussen lager en hoger onderwijs zal gaan vormen. Het middelbaar onderwijs had inderdaad nog weinig aandacht gekregen. Hervormingen zijn dus zeker welkom, aangezien de eisen aan scholen gesteld door de Verlichting sterk veranderd waren.²³ Urgent zijn ook de modernisering van de universiteit en het centraliseren van kunst en wetenschap in een Koninklijk Instituut.²⁴ Ook dit is een poging om nationale eenheid te kweken. Tussen 1806 en 1809, onderbroken door oorlogvoering en reizen naar het buitenland, heeft Lodewijk zich dus intensief met de vormgeving van zijn koningschap bezig gehouden²⁵ en daarin zien we verschillende trekken die kenmerkend zijn voor de 'verlichte despoten' van de achttiende eeuw. Tegelijkertijd blijft Lodewijk echter een echt kind van zijn tijd, zoals blijkt uit zijn politieke ontwerpen.

Een van de laatste programmapunten van Lodewijk is inderdaad politiek van aard. In 1808 laat de koning een nieuwe Constitutie ontwerpen. De Grondwet die hij in 1806 heeft laten opstellen vindt hij niet meer relevant.²⁶ Wat nu nodig is, meent hij, is een echte monarchale Grondwet – die grotendeels geïnspireerd is op die van Engeland. De constitutionele adel die hij in dezelfde tijd bedenkt had waarschijnlijk ingedeeld kunnen worden in de Tweede Kamer, naar het Franse voorbeeld Senaat genoemd.²⁷ Merkwaardig genoeg ziet Lodewijk deze nieuwe Grondwet als een sociaal verdrag, een *contrat social*. Daarmee verwijderd hij zich eens te meer van zijn broer, die Frankrijk en de veroverde gebieden steeds meer dictatoriaal regeert. Daar is er geen sprake meer van constitutionele wetten of van een sociaal verdrag, maar van het recht van de sterkste. Hobbes is terug ten koste van Rousseau. Lodewijk daarentegen, hoewel autoritair, is nog enigszins trouw aan zijn jeugdliefde gebleven.²⁸

23 H.T. Colenbrander, *Schimmelpenninck en Lodewijk* (Amsterdam 1911), 124.

24 Zie de bijdrage van M. van der Burg, en W. Frijhoff, 'La réforme de l'enseignement secondaire dans les départements hollandais', in J.-O. Boudon (ed.), *Napoléon et les lycées* (Paris 2004).

25 In 1810 heeft hij weinig gelegenheid, omdat hij van begin december 1809 tot april 1810 in Parijs verblijft. Hij is dan meer bezig om te redden wat er te redden valt dan om zijn koninkrijk te organiseren.

26 Daarover M. van der Burg, 'Oorsprong van de constitutionele monarchie in Nederland (1806-1815)', *Geschiedenis Magazine* 3 (april 2006), 29-32 en Bonaparte, *Documens* (noot 9) I, 91.

27 Al in de lente van 1806 is er sprake van een constitutionele monarchie op de Engelse leest geschoeid, met *Lords* en *Commons*. De grondwet van Van de Kastele zegt niets daarover; De Gou, *Staatsregeling* (noot 4), 415, noot 2.

28 Volgens Napoleon was Lodewijk verzot op Rousseau. Zie ook Jourdan, *Napoleon* (noot 19), 21-28, over Napoleon als lezer: hijzelf zet zich langzamerhand van Jean-Jacques af en geeft steeds meer de voorkeur aan Voltaire. Over Napoleon en de macht: A. Jourdan, 'Le Premier Empire: un nouveau pacte social', *Cités* 20, (2004), 51-64.

Een lijdensweg

De prachtige plannen van Lodewijk zijn zelden met succes bekroond. Vanaf het begin ontmoeten ze de afkeuring van een autoritaire broer, die zichzelf als een alwetende vader ziet en zijn 'vazallen-koningen' overstelpt met adviezen waar ze rekening mee moeten houden, anders wordt hij kwaad. Zo is Lodewijk nauwelijks in zijn rijk aangekomen of hij moet een leger vormen. Op 1 augustus 1806 is er sprake van 18.000 manschappen; in een andere brief van dezelfde dag, komt de keizer op dit getal terug en verhoogt het aantal tot 30.000 soldaten. In 1809 eist Napoleon weer eens 40.000 man en tot 1810 blijft hij er op hameren dat een koning zonder leger geen koning is en dat een land dat zich niet kan verdedigen geen recht heeft om te blijven bestaan.²⁹ Het grootste probleem van Lodewijk is dan ook niet te scheiden van de eindeloze oorlogen die het continent verwoesten en van de keizerlijke eisen die daarmee gepaard gaan. Hoe slecht de financiële situatie van Nederland ook is, Napoleon ziet geen reden om dat land te sparen. Zijn 'systeem' houdt immers in dat de geallieerde koninkrijken aan de zijde van Frankrijk vechten en dezelfde opofferingen maken. In 1806 moet Lodewijk dan ook meedoen aan de gevechten in Duitsland tegen Pruisen.

Ondanks zijn mooie titel 'connétable [afb.] en de bewering van Napoleon dat hij 'général en chef' is en moet blijven, mag koning Lodewijk zijn eigen Hollandse troepen niet eens leiden en moet hij vechten onder het bevel van een Franse generaal. Het succes van de Fransen bij Iena (oktober 1806) zou als positief gevolg een uitbreiding van het Nederlandse grondgebied kunnen hebben. Zo hoopt Lodewijk dat hij, als beloning voor zijn inzet, een gedeelte van Westfalen en van het Groothertogdom van Berg zal krijgen. Maar hij krijgt slechts Oost-Friesland en Jever. Dat gaat gepaard met talrijke onaangename opmerkingen: niet alleen zou Lodewijk niet in staat zijn een groot leger te vormen, maar het lukt hem ook niet de marine te herstellen. En op deze marine wil Napoleon kunnen rekenen. Erger nog, Lodewijk zit maar te klagen over de slechte staat van zijn financiën terwijl Napoleon in de Poolse vlakke verkleumt, tot grote onverschilligheid van een verwend broertje. Geen belediging is teveel om Lodewijk er van te overtuigen, dat hij voortdurend fouten maakt. Zo was hij naar Göttingen gestuurd en gaat hij naar Kassel. Hij verdedigt Westfalen tegen Pruisen, terwijl hem gevraagd was om zich naar Hannover te begeven,³⁰ aldus Napoleon.

²⁹ Napoleon blijft de zaken omdraaien. Lodewijk heeft veel meer troepen, maar die verblijven in Duitsland of in Spanje en mogen van Napoleon niet terugkomen. Elke keer komt de koning daar op terug, maar de keizer wil er niets van weten. Zelf zegt hij later dat Lodewijk zijn meest geliefde broer was. Dit is in hun correspondentie niet te merken. Vanaf 1809 schrijft hij zelfs dat Lodewijk waanzinnig geworden is. Wat Lodewijk betreft, hij heeft Napoleon nooit vergeven en na 1810 hem nooit meer gezien (in tegenstelling tot zijn broer Lucien, die in 1815 zijn keizerlijke broer in nood komt helpen).

³⁰ De brieven daarover zijn gepubliceerd in Rocquain, *Napoléon* (noot 5), 31-63 en 88. Napoleon was wel van plan geweest om Lodewijk naar Kassel te zenden (Rocquain, 43 en 57).

François Gérard (1770-1837), 'Lodewijk Napoleon als 'grand connétable', 1805; Fontainebleau, Château de Fontainebleau (uit: Fr. Grijzenhout, Een koninklijk museum, Zwolle/Amsterdam 1999).

Maar dit is nog niets vergeleken met de houding van de keizer nadat op 21 november 1806 het continentale stelsel is uitgeroepen. Dit decreet heeft enorme gevolgen voor alle Europese landen, vooral voor handelsgebieden en havensteden. Daarmee sluit Napoleon immers alle grenzen en havens voor Engelse goederen, hetgeen in Nederland uitzonderlijk moeilijk is.³¹ Van het noorden tot het zuiden, van de eilanden tot aan de kusten of de rivieren, Nederland is een 'waterstaat', makkelijk bereikbaar voor contrabande. Daarbij komt nog dat Nederlands enige echte activiteit de handel is. Géén handel zou het failliet van de staat en het definitieve verval van de natie betekenen. De ministers van Lodewijk zijn zich daar van bewust. De koning begrijpt ook dat hij niet zonder meer de bevelen van de keizer kan uitvoeren. Zijn eer en zijn populariteit staan op het spel. Vanaf dat moment beseft Lodewijk dat hij de belangen van zijn koninkrijk met die van het keizerrijk moet 'conciliëren'. Maar die belangen zijn zo onverzoenlijk dat compromis of conciliatie illusoir zijn.³² Het probleem

³¹ Zie hiervoor de bijdrage van Johan Joor.

³² Rocquain, *Napoléon* (noot 5), 89, 122, 150, 243. In september 1809 schrijft Lodewijk wanhopig aan Napoleon: 'Je ne suis réellement roi de Hollande, qu'autant que je ferai toujours ce que je dois faire pour ce pays' – aangezien hij noch een Hollander noch een prins van Oranje is (Rocquain, 215).

wordt nog aangescherpt: Napoleon eist deze opofferingen van zijn broer, terwijl hij zelf uitzonderingen op zijn blokkade maakt en Amerikaanse schepen Antwerpen of Bordeaux laat binnenvaren. Daarna krijgt Nederland de schuld: de aanwezigheid van Engelse goederen op het continent zou duiden op een Nederlands dubbelspel.³³ En daarvoor zou Lodewijk verantwoordelijk zijn. Napoleon beschuldigt hem zelfs een *smogler* te zijn in dienst van de Engelsen³⁴.

Hoewel Lodewijk Napoleon herhaaldelijk aantoonde dat zijn koninkrijk uitgeput is en dat er nergens meer geld te vinden is, blijft de keizer beweren dat Nederland nog steeds rijk is. Hij interpreteert de houding van Lodewijk als een charmeoffensief ten gunste van de 'Hollandse kruideniers'. Nooit wil hij aannemen dat de klagzang die hij al jaren hoort enige waarheid bevat en nooit geeft hij enig echt advies om de situatie te verbeteren. Slechts één ding is voor hem van belang: 'faire cause commune' ofwel 'een enge samenwerking'.³⁵ Deze samenwerking moet Engeland definitief uitschakelen. Het doel heiligt de middelen. Bij de algemene vrede, die niet meer lang op zich zal laten wachten, zal het continent de vruchten plukken en zal de welvaart opnieuw zegevieren, aldus Napoleon. Maar tot dan toe moet Lodewijk alles op gang brengen om het grote doel te bereiken.

Zelfs al had Lodewijk braaf naar zijn broer geluisterd, dan zou hij toch niet binnen een of twee jaar een nieuwe vloot hebben kunnen bouwen. Er was geen geld, geen bouw materiaal en niet genoeg tijd. Hij heeft ook moeite een leger van 40.000 manschappen te vormen. Heel Europa is ondertussen onder de wapenen en er zijn geen huurlingen meer te vinden.³⁶ In zoverre zijn de eisen van Napoleon volledig irreëel. Daarbij lukt het Lodewijk niet eens een lening te krijgen. In 1808 heeft hij met moeite 20 miljoen verzameld, terwijl de staatschuld tot het ongekende bedrag van 1200 miljoen is opgeklommen. In 1809 wordt het nog moeilijker om aan geld te komen. Tot overmaat van ramp doet zich na de overstromingen in Zeeland van 1808 weer een ramp voor in de Betuwe: de nodige wederopbouw wordt geschat op 6 miljoen.³⁷ Desalniettemin vraagt Napoleon zijn broer weer eens 18 lineschepen en een leger van 36.000 man en wil hij geen rekening houden met het feit dat Lodewijk al 12.000 man in Duitsland en 3.000 in Spanje heeft. Vanaf deze periode gaan de eisen bovendien steeds meer gepaard met bedreigingen. Op advies van La Rochefoucauld, de Franse gezant in Den Haag, begint de keizer te denken aan een annexatie van Brabant en Zeeland.³⁸ Sterker nog: hij droomt ervan de natuurlijke grenzen

33 Colenbrander, *Gedenkstukken* (noot 1) V, 55 of 45. Rocquain, *Napoléon* (noot 5), xxxi-xxxv.

34 Deze opmerking van 1809 is van Napoleon, zie: T. Jorissen, *Napoléon I et le roi de Hollande d'après des documents authentiques et inédits* (La Haye 1868), 57.

35 Rocquain, *Napoléon* (noot 5), 154; 196 en 204, noot 2.

36 Lodewijk had gepland om de weesjongens bij het leger in te lijven, maar de bevolking hield dat tegen. J. Joor, *De Adelaar en het Lam. Onrust, opruiing en onwilligheid in Nederland ten tijde van het Koninkrijk Holland en de Inlijving bij het Franse Keizerrijk (1806-1813)* (Amsterdam 2001), 298-316.

37 Net zoveel was nodig om de dijken, bruggen, wegen van Zeeland te restaureren. Daar waren al in 1808 overstromingen geweest.

38 Colenbrander, *Gedenkstukken* (noot 1) V, 38-39 (brief van La Rochefoucauld aan Champagny, 23 mei 1808). Rocquain, *Napoléon* (noot 5), 160.

van Frankrijk uit te breiden van de Maas tot de Waal. In ruil daarvoor zou Lodewijk (eventueel) enkele Duitse gebieden krijgen.

Ondertussen heeft Napoleon het decreet van 16 september 1808 ingevoerd, waardoor de Franse grenzen gesloten zijn voor alle Nederlandse goederen. Dit is als straf bedoeld tegen de contrabande die nog steeds op verschillende plekken actief is. Tevergeefs protesteert Lodewijk dat hij daarmee niets te maken heeft en dat er in Hamburg en Bremen veel meer aan de hand is. Napoleon trekt zijn decreet pas in nadat La Rochefoucauld hem heeft gemeld dat er in Nederland geen koloniale goederen en geen buitenlandse schepen meer aanwezig zijn.³⁹ De intrekking van het keizerlijke decreet geeft dan weer aanleiding tot een versoepeling van de maatregelen van Lodewijk: enkele Amerikaanse schepen worden Nederland binnen gelaten, met als gevolg dat Napoleon zijn decreet van 16 september weer invoert en nog strenger maakt. Zo had het eindelijk kunnen doorgaan. Lodewijk profiteert van elke afwezigheid van de keizer of van elke verzoening om 'zijn' volk enige verademing te bieden. Napoleon reageert met repressieve maatregelen, waarna Lodewijk weer zijn best doet om hem tot bedaren te brengen. Enzovoort. Daaruit blijkt trouwens dat de jongere broer van Napoleon volwassen geworden is. Af en toe is hij zelfs ironisch of sarcastisch tegen de keizer. Dit heeft hij ongetwijfeld aan zijn koningschap te danken, want tot 1806 had hij zich altijd als een onderdanig jongetje gedragen.⁴⁰ Deze onverwachte zelfverzekerdheid en zelfstandigheid verbazen Napoleon en maken hem nog woester.

Met de inval van de Engelsen in de zomer 1809 verslechtert de relatie tussen beide broers. Zeeland wordt bestormd en Middelburg en Vlissingen vallen in handen van de vijand. Vreemd genoeg heeft Napoleon, die ondertussen en voor de zoveelste keer in Oostenrijk vecht, dit niet voorzien – Lodewijk trouwens ook niet; hij bevindt zich in Aken. Er zijn dan ook geen bevelen en er is geen *plan de campagne*. Zo wordt Lodewijk op advies van de Franse ministers (die ook niet zo goed weten wat zij moeten doen) tot opperbevelhebber gebombardeerd en is hij slim genoeg om niet alleen Nederland te beschermen maar ook en vooral Antwerpen – het echte doelwit van de Engelsen.⁴¹ Als Napoleon dit hoort, benoemt hij woedend een Franse generaal als vervanger en stort hij een vloed van verwijten uit over zijn met stomheid geslagen broer. Lodewijk dacht immers dat hij alleen lof verdiende: had hij niet Antwerpen gered? Het was dus ontzettend moeilijk, zelfs onmogelijk om aan de onverwachte verwachtingen van de keizer te beantwoorden. In plaats van lof, krijgt Lodewijk de zoveelste klacht: hij had 40.000 man moeten hebben en alles moeten

39 Colenbrander, *Gedenkstukken* (noot 1) V, 80-81 en 501-502. Rocquain, *Napoléon* (noot 5), 201-204.

40 Zie ons artikel 'Een monarchie geënt op een republiek. Lodewijk Napoleon en de geboorte van het Koninkrijk Holland', *Geschiedenis Magazine*, Themanummer *Lodewijk Napoleon en het ontstaan van het Koninkrijk Holland* 3 (april 2006), 14-21.

41 T. van Gent, *De Engelse invasie van Walcheren in 1809* (Amsterdam 2001). Rocquain, *Napoléon* (noot 5), LXXXIV-LXXXIX en 205-209. Eerst was Bernadotte door de Franse ministers naar Antwerpen gestuurd, maar Napoleon vertrouwde hem weinig. Daarom werd Bessières daarna tot opperbevelhebber benoemd. Zie hiervoor de bijdrage van J. Gabriëls.

voorzien. Zijn taak was Holland te verdedigen en hij mocht zich niet met de Franse zaken bemoeien. Deze verwijten en onrechtvaardigheden ten opzichte van zijn jonge broer zijn natuurlijk niet spontaan en zeker niet onschuldig.

Het is bekend dat Napoleon zijn scènes zorgvuldig voorbereidde en met een duidelijk doel: zijn zin krijgen. In dit geval heeft het idee van La Rochefoucauld zijn effect bereikt. Napoleon wordt steeds meer overtuigd dat Nederland geannexeerd dient te worden: ligt het niet 'aan de monding van de Franse rivieren'? Is het niet het 'complement' van het keizerrijk? Dit idee baant zich een weg in de keizerlijke geest. In 'de situatie waar het continent zich bevindt, kan Nederland niet meer onafhankelijk zijn!'⁴² De kleine zwakke natie moet een deel worden van Frankrijk. Daarmee denkt Napoleon verschillende problemen, zoals de contrabande, het gebrek aan schepen en aan manschappen, te verhelpen. Hier wordt nog beter zichtbaar dan ooit dat Napoleon zijn broers niet als echte koningen beschouwt maar als prefecten of intendanten die slechts één doel voor ogen moeten hebben: de belangen van Frankrijk. In 1809 heeft hij trouwens veel te klagen over zijn broers en zwager. Murat en zijn vrouw Caroline gaan in Napels hun eigen gang; Jozef slaagt er niet in de Spaanse opstanden tegen de Fransen te beëindigen; Jérôme, koning van Westfalen, geeft teveel geld uit en is geen gemotiveerd vorst.⁴³ En toch: tegen geen andere broer is Napoleon zo hard geweest als tegen Lodewijk.⁴⁴ Tegen geen andere broer heeft Napoleon zo bedreigd en van geen andere broer of zuster tenslotte heeft hij een kroon afgepakt. De vraag is dan ook of zijn verwijten gericht zijn tegen Lodewijk of tegen Nederland.

De ligging van het koninkrijk Holland zou daarmee te maken kunnen hebben. Niet alleen hebben Engeland en Nederland van oudsher geprivilegieerde (handels)banden, maar ook liggen ze zo dicht bij elkaar, dat het makkelijk is de blokkade te trotseren. De vele kusten van Nederland zijn zelfs ideaal voor de contrabande.⁴⁵ Het land is dus de achilleshiel in het continentale stelsel, en des te meer omdat Lodewijk niet te vertrouwen is. Napoleon wordt er zich van bewust, dat zijn broer het fundamenteel oneens is met zijn politiek en dat hij zijn nieuwe vaderland niet zal verraden ten gunste van het Franse keizerrijk. Kortom, in zijn ogen is Louis niet meer een geliefd broertje, maar een vreemde koning geworden: Lodewijk I van Holland.

⁴² Rocquain, *Napoléon* (noot 5), XC-XCII en 261-265 ; 276-277; Colenbrander, *Gedenkstukken* (noot 1), 180-182. In oktober 1807 is er al sprake van een inlijving van Nederland. Napoleon chanteert zijn broer (Rocquain, 132).

⁴³ M. Vox, *Correspondance de Napoleon 1806-1810* (Paris 1943), 314-383.

⁴⁴ Dit is des te meer opmerkelijk omdat Napoleon in zijn jeugd altijd lyrisch was over zijn broertje. Maar nu kan hij niet verdragen dat Lodewijk niet naar hem luistert en zijn eigen gang gaat, terwijl hij ook nog Nederland kwalijk neemt dat hem in 1800 geen geld geleend werd. Als het gaat over Nederlanders, spreekt hij dan ook over 'kooplui', 'dikke Nederlanders' of erger nog over 'boutiquiers' en hij toont absoluut geen begrip voor hun problemen.

⁴⁵ Zie de brief van Serurier aan Champagny van 9 september 1807 in Colenbrander, *Gedenkstukken* (noot 1) V, 17 en over de bedoeling van Napoleon, *ibid.*, brief van Champagny van 25 juni 1810: 'sa position entre la France et l'Angleterre' maakt Nederland voor hem zo interessant. Vanaf oktober/november 1809 verwacht Napoleon dat Lodewijk aftreedt (*Ibid.* 221-223). Kortom, Nederland werd een 'object van verlangen' voor Napoleon, net zoals voor Lodewijk (zie noot 1).

Een 'nationale Majesteit' zonder natie

Dat Lodewijk een nationaal vorst wil worden, is intussen bekend. Niet alleen tracht hij de Nederlanders met elkaar te verzoenen, maar ze ook tot een natie te maken:⁴⁶ door zijn wetten of wetboeken, zijn culturele instellingen, zijn bemoeienis met het lot van de gewone mens en zijn bezoeken aan de departementen; met zijn ridderorde en zijn leger, zijn pleinen en fonteinen, zijn streven tot herleving van nationale wetenschap en kunsten en zijn herhaaldelijke actualisering van de heldendaden van de republiek.⁴⁷ Tegelijkertijd – en daarvan getuigt zijn tweede spreuk: 'Doe wel en zie niet om' – verlangt Lodewijk toch naar een wederopbouw waardoor het nationale verleden in de vergetelheid zou raken. Zo zou de nieuwe nationale geschiedenis gaan over de verzoening die 'sinds de aankomst van Zijne Majesteit plaats heeft gevonden', over 'de regeneratie van de staat' en 'over alle problemen waarmee de koning te kampen had', aldus Martinus Stuart, die daarmee belast is. Stuart is van plan de nadruk te leggen op de tweedracht in de republiek en vervolgens op de eendracht die de koning heeft weten te bevorderen. Dit streven naar een verering van zijn eigen heerschappij is ook merkbaar in de beslissingen om de feestelijkheden bij de uitreiking van de ridderorde op voor de nieuwe monarchie symbolisch geworden data te houden.⁴⁸ Kortom, naast zijn poging om het nationale gevoel van de Nederlanders aan te wakkeren door de Hollandse roem te bezingen wenst Lodewijk een splinternieuw verleden te scheppen, waarmee hij onscheidbaar verbonden zou zijn. Met hem is immers een heel andere tijd aangebroken, waar de Nederlanders met elkaar in vrede en harmonie zullen leven. Het gevecht tussen 'aristocraten' en 'democraten' is ten einde. Beide groepen nemen nu deel aan de regeneratie van het vaderland. Alleen is de zo gewenste regeneratie nog niet goed te merken in het dagelijkse leven. De algemene vrede laat te lang op zich wachten.

Het idee van 'nationalisering' van volk en instellingen was tijdens de Bataafse revolutie niet onbekend. Maar toen werden er andere prioriteiten gesteld: het ging vooral om het volk in het algemeen en niet zozeer om de elites aan het hof van de koning of om een nieuwe adel.⁴⁹ Een bewijs hiervan is de nadruk die gelegd werd op het openbaar lager onderwijs. Verder had het volk stemrecht

⁴⁶ De verzoening was trouwens al gedeeltelijk gelukt – met name vanaf 1801 – maar de Oranje-adel is pas op de voorgrond teruggekomen toen Lodewijk aan de macht kwam.

⁴⁷ F. Grijzenhout, *Een koninklijk Museum. Lodewijk Napoleon en het Rijksmuseum, 1806-1810*, (Amsterdam 1999), 16-18. Wat minder bekend is, is het streven van Lodewijk om een nieuwe geschiedschrijving te stimuleren, die over zijn koningschap zou gaan en zijn toewijding aan de natie zou roemen.

⁴⁸ Over M. Stuart, Archives Nationales Paris, AFIV-1820, nr. 75. Zie verder Sanders, 'De ridderorden' (noot 12). Eerst werd de uitreiking op 23 januari, de dag waarop de Unie van Utrecht werd getekend, gevierd. Maar daarna was de plechtigheid op de dag van de proclamatie van Lodewijk Napoleon of op de dag van zijn verjaardag gepland (Schutte, *De Orde van de Unie* (noot 13), 17).

⁴⁹ Daarover N.C.F. van Sas, 'Vaderlandsliefde, nationalisme, en vaderlands gevoel in Nederland, 1770-1813', in: id., *De metamorfose van Nederland: van oude orde naar moderniteit, 1750-1900* (Amsterdam 2004), 69-96.

gekreken en werden zijn vertegenwoordigers regelmatig gekozen, terwijl als inleiding op de grondwet een verklaring van de rechten van de mens ingevoerd werd. Met Lodewijk verdwijnt echter alles wat een democratische tint draagt.⁵⁰ Blijven slechts over: de burgerlijke gelijkheid en vrijheid. De politiek keert terug in de handen van de traditionele elites (met name de oude adel) en het volk verdwijnt uit de openbare ruimte. In die zin is het moeilijk te spreken van een nationale koning. Maar het is nog moeilijker omdat, ondanks zijn pogingen om geliefd te worden en zijn nieuwe vaderland te roemen en te beschermen, Lodewijk steeds in het kielzog van zijn broer moet marcheren. De pamfletten die in die tijd verschijnen en die tegen de koning gericht zijn, vergeten niet deze afhankelijkheid te onderstrepen.⁵¹ Daarbij komt nog dat elk initiatief dat hij neemt afgekraakt of tenietgedaan wordt. Soms wordt dat zelfs in de Franse bladen openbaar gemaakt. Dit is niet bevorderlijk voor zijn imago. Slecht is ook dat veel van zijn wetten van korte duur zijn. Zij worden vaak na enkele weken al herroepen en door nieuwe vervangen.⁵² Zo wekt Lodewijk de indruk dat hij heel veranderlijk, wispelturig of aarzelend is. Op een dag neemt hij bijvoorbeeld een beslissing ten gunste van de handel; de volgende dag moet deze teruggedraaid worden. Dat het niet altijd zijn schuld is maar die van Napoleon weet het Nederlandse volk niet per se. Hetzelfde geldt voor de ministers: Van Hooff neemt vrijwillig ontslag in 1807,⁵³ Gogel en Van Maanen doen dat in 1809; andere ministers worden gedwongen om af te treden: Van Hogendorp, Van der Goes en VerHuell moeten plaats maken voor andere heren, wier opinies beter passen bij de gemoedstoestand van Zijne Majesteit.

Dat Lodewijk geen 'nationale' koning in de ogen van het Nederlandse volk kan zijn⁵⁴, wordt ook in de hand gewerkt door zijn talrijke verhuizingen: van Den Haag naar Utrecht, van Utrecht naar Amsterdam. Niet alleen neemt hij het Stadhuis van Amsterdam in beslag en laat hij de Waag afbreken, tot groot verdriet van de Amsterdammers, maar hij blijft nooit heel lang op dezelfde plaats. Met uitzondering van enkele reizen door de departementen en zijn hulp bij rampen (Leiden en de Betuwe), is Lodewijk inderdaad heel vaak ofwel op weg naar een kuuroord, ofwel in zijn buitenverblijven op het Loo, in Haarlem of op Soestdijk; en als hij daar niet is, verblijft hij (al dan niet gedwongen) te Parijs. Voor de bevolking is het effect hetzelfde: een vorst die nooit thuis is en die

50 De regressie was natuurlijk al eerder begonnen. De grondwetten van 1801 en 1805 waren ook niet bepaald democratisch, maar bleven republikeins. In plaats van de negen rechten van de mens van de Staatsregeling van 1805 zijn deze in 1806 beperkt tot zes. Voor Lodewijk ging het zeker niet om democratie, maar om nationale éénwording rond de vorst, die daarmee zijn legitimiteit verkreeg.

51 Joor, *De Adelaar en het Lam* (noot 36), 473-480.

52 Hij beslist bijvoorbeeld om bepaalde ministeries samen te smelten, om deze vervolgens weer van elkaar te scheiden. Zijn grilligheid is ook zichtbaar in de militaire wetten, zie de bijdrage van J. Gabriëls.

53 Van Hooff, die zijn hele leven de trouwe liberale revolutionair is gebleven die hij in 1796-98 was, was ontsteld dat de koning zoveel baantjes gaf aan oranjeklanten en zo weinig aan de patriotten.; Colenbrander, *Gedenkstukken* (noot 1) V, 287-294.

54 Hier heb ik het over het volk in het algemeen en over de regeerperiode. Voor de beeldvorming daarna, zie de bijdrage van Matthijs Lok. Niet voor niets wordt in de restauratiejaren Lodewijk bespot of de 'lamme koning' genoemd.

daardoor de indruk wekt dat hij zich niet om zijn onderdanen bekommert. En zelfs als hij thuis is, is hij niet altijd bereikbaar of trouw aan zijn afspraken. Zo wachten de bewoners van Utrecht enkele malen tevergeefs op een aangekondigd koninklijk bezoek. Lodewijk komt niet opdagen.⁵⁵ Het effect is hetzelfde: een gebrek aan belangstelling, dat niet bevorderlijk was voor zijn beeldvorming. De zware levensomstandigheden van die tijd kunnen alleen deze indruk versterkt hebben. Verder had de koning van Holland een charismatisch militair leider kunnen worden, zoals Napoleon. Maar hij heeft er niet de kans voor gekregen, omdat hij nooit een echt Hollands leger heeft mogen leiden. Hij heeft ook niet aan de zijde van het Nederlandse volk het vaderland verdedigd,⁵⁶ zoals de legendarische Willem van Oranje. Bij de inval van de Engelsen in 1809 kiest hij er zelfs voor om Antwerpen te gaan helpen, in plaats van Zeeland te bevrijden. Wat de Nederlandse soldaten daarvan dachten moet nog onderzocht worden. Maar waarschijnlijk hebben ze wat moeite gehad om in deze door de Franse generaals weinig gerespecteerde vorst iemand van kaliber te zien. Dat geldt natuurlijk ook voor de bestuurlijke elite, die direct met de griligheid van de koning te maken heeft gehad.

Om al die redenen is er, wat het koninkrijk Holland betreft, meer sprake van staatsvorming dan van natievorming – dit in tegenstelling tot Frankrijk, waar door de overwinningen en het prestigebeleid van Napoleon het nationale gevoel tot ongekenkende hoogte is gegroeid. De Nederlandse staat is dankzij de hervormingen versterkt, vereenvoudigd en gemoderniseerd. Maar wat betreft natievorming rond de koning is er eerder sprake van een mislukking.⁵⁷ Tussen 1806 en 1810 is er immers geen nationale trots over een glorieuze overwinning, geen nationaal succes op een of ander gebied, geen saamhorigheid tussen volk en vorst of tussen leger en koning. Integendeel. Het onderzoek van Joor toont op overtuigende wijze, dat het Koninkrijk Holland allerlei oproeren en opstanden gekend heeft, met name tijdens ‘nationale’ feest- en gedenkdagen, die duiden op ontevredenheid van de bevolking.⁵⁸ Daarbij zijn er ook nog talrijke

55 R. de Bruin, ‘De uitvoering der wetten en orders van het gouvernement’, in: *Nederland in Franse schaduw. Recht en bestuur in het Koninkrijk Holland (1806-1810)* (Hilversum 2006), 180.

56 De troepen die hij onder zijn commando had waren gemengd, en zoals wij al boven zeiden, vaak onder het opperbevel van een Franse generaal. Napoleon regelde dit het waarschijnlijk expres zo – om de manschappen niet bij hun eigen koning te laten. Zelf had hij in Italië heel goed begrepen hoe hij troepen aan hun aanvoerder kon hechten. Hij wenste blijkbaar niet dat Lodewijk trouwe aanhangers onder de militairen zou krijgen.

57 Wat Lodewijk betreft, is de brief van april 1810 aan zijn ministers duidelijk: de koning wanhoopt over zijn legitimiteit. Hij wil de instemming van de natie; Colenbrander, *Gedenkstukken* (noot 1) V, 529. Over natievorming, nationale identiteit en nationalisme, zie Smith/ Reynolds/ Breuilly in, *Power and the Nation* (noot 8), 33-53 en 67-101. Wat natievorming betreft, ontleen ik hier de definitie van ‘nationalisme’ aan Breuilly: ‘a political movement for the attainment and maintenance of autonomy, unity and identity on behalf of a population ...’ (*Ibid.*, 68). Dit wordt bereikt door de invoering van allerlei (nationale) politieke, juridische en culturele instellingen, maar ook door een gevoel van saamhorigheid tussen koning en volk.

58 Joor, *De Adelaar en het Lam* (noot 36), 463 en 283-316. Niettemin hebben bepaalde groepen de koning gewaardeerd: de bewoners van Leiden en van de Betuwe; kunstenaars en allen die profijt gehad hebben van zijn beleid. Maar die groepen zijn niet het volk in het algemeen.

protesten tegen het zenden van weeskinderen naar het leger en tegen de reorganisatie van de gewapende burgerwacht, die getuigen van een groot wantrouwen ten opzichte van de koning. Lodewijk is er dus niet in geslaagd om zijn volk het (nieuwe) nationale gezicht te geven waarvan hij droomde en heeft zijn 'nationaal programma' niet kunnen 'nationaliseren'. Wat overgebleven is, dat zijn plannen, maar daarmee schep je geen hechte band tussen koning en natie.

De koning van Holland heeft zeker de beschermer van de Nederlanders willen zijn, maar het is hem niet gelukt om een vaderlijk figuur te worden, een echte vaderlander. Daarvoor heeft hij natuurlijk te weinig tijd gehad. Maar zelfs had hij genoeg tijd gehad, was hij niet gedoemd tot mislukking? Verscheurd tussen zijn verplichtingen aan Napoleon en zijn plicht aan zijn nieuwe vaderland, kon hij niet aan de eerste trouw blijven zonder de ander te verraden – en andersom. Kortom, Lodewijk kon slechts een echte koning zijn in een tijd van vrede, als hij bevrijd zou zijn van de eisen van zijn broer. Zolang er geen vrede was, had hij geen kans van slagen en dus ook geen kans om een 'nationale' koning te worden.

Wat wel langzamerhand natievormend gewerkt heeft, is de haat van het volk tegen de Fransen en een steeds grotere vaderlandsliefde, die zich heeft gericht op het verleden en niet op het heden, zoals Lodewijk het toch zo graag had gezien.⁵⁹ Zo kan men ook begrijpen dat er in 1813 weinig te aarzelen valt: Willem I wint het makkelijk van Lodewijk, omdat hij niets te maken heeft met Napoleon, zijn douaniers, zijn soldaten en zijn prefecten en omdat hij, als prins van Oranje en erfgenaam van een roemrijke traditie, de vrijheid en de onafhankelijkheid van de kleine natie symboliseert.⁶⁰

Niettemin heeft Willem wel aan Lodewijk te danken dat hij de partijzucht heeft doorbroken en vooral dat hij Nederland aan de monarchie heeft laten wennen. Hij heeft het land weten te overtuigen dat een vorst beter is dan een republikeinse oligarchie⁶¹, mits deze constitutioneel regeert en de rechten van zijn onderdanen respecteert. Daar kan Willem I zich niet meer aan onttrekken.⁶² Zo eindigen soms de door Montesquieu van harte bezongen 'eeuwige republieken'!

Annie Jourdan, universitair hoofddocent Europese Studies Universiteit van Amsterdam, Lijnbaansgracht 348, 1017 XB Amsterdam.

⁵⁹ N.C.F. van Sas, 'Talen van het Vaderland. Over patriottisme en nationalisme', in: Van Sas, *Meta-morfose* (noot 49), 145–164.

⁶⁰ Zie ook daarover het artikel van I. de Haan en J. van Zanten.

⁶¹ Zie hiervoor het artikel van W. Velema.

⁶² I. de Haan, *Het beginsel van leven en wasdom. De constitutie van de Nederlandse politiek in de negentiende eeuw*, (Amsterdam 2003), en J. van Zanten, *Schielijk, Winzucht, Zwaarhoofd en Bedaard. Politieke discussie en oppositievorming* (Amsterdam 2004), 25. Gijsbert van Hogendorp herinnert Willem eraan dat zijn soevereiniteit alleen van legitimiteit kan worden voorzien door een grondwet.